

دانشگاه یزد

دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات فارسی

بررسی عناصر اقلیمی در داستان‌های نویسندگان شمال ایران

استاد راهنما:

دکتر مرتضی فلاح

استاد مشاور:

دکتر یدالله جلالی پندری

پژوهش و نگارش:

رقیه جمالی

اسفند ۱۳۸۹

تقدیم بہ

پدرم بہ پاس تمام مہربانیش

و

مادرم بہ پاس صبوریاش

و تقدیم بہ تمام مردان و زنان زادگاہم کیلان

کہ چون رود ز لاند و چون کوه با صلابت

تقدیر و سپاس

اکنون که به یاری پروردگار، گامی کوچک در عرصه علم و آگاهی برداشته‌ام و این رساله را با همه دشواری‌هایش به پایان رساندم، بر خود لازم می‌دانم که از همه بزرگوارانی که در این راه یاری‌گرم بودند و از راهنمایی‌هایشان بهره‌مند بودم، سپاسگزاری نمایم.

استاد ارجمند جناب آقای دکتر مرتضی فلاح که در تمام طول نگارش این پایان‌نامه از راهنمایی‌هایشان بهره‌مند بودم و با برخوردهای خوبشان مرا بر ادامه مسیر تشویق نمودند.

استاد گرامی جناب آقای دکتر یدالله جلالی پندری، مدیر محترم گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه یزد که مشاور بنده در این رساله بودند و بیان نکات علمی و تحقیقی ایشان برایم بسیار ارزشمند بوده و هست.

در پایان از تمام استادان گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه یزد که در محضر ایشان نکات علمی فراوانی آموختم، سپاسگزارم. از استادان بزرگوار دانشگاه علامه طباطبایی تهران، همچنین جناب آقای دکتر علیرضا صدیقی استادیار جهاد دانشگاهی تهران نیز که از راهنمایی‌های مستقیم و غیر مستقیم ایشان سود برده‌ام، ممنون و سپاسگزارم.

چکیده:

ادبیات اقلیمی، نوعی از ادبیات را معرفی می‌کند که متعلق به منطقه جغرافیایی خاصی است و ویژگی‌های جغرافیایی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی آن ناحیه را نشان می‌دهد، به گونه‌ای که این شاخصه‌ها نشانه ویژگی‌های متفاوت این منطقه در مقابل سایر مناطق محسوب شود. اوج رشد و گسترش ادبیات اقلیمی در ایران سال‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۷۰ ش. است. سبک رئالیسم به عنوان سبکی که واقعیت‌های اجتماع به طور آشکار در آن جلوه‌گر است، مورد علاقه نویسندگان اقلیم گراست. نویسندگان جنوبی و شمالی، به نحو بارزی از عناصر اقلیمی در آثار خویش استفاده کرده‌اند.

ادبیات اقلیمی گیلان به سه دوره تقسیم می‌شود: از اولین تلاش‌ها تا سال ۱۳۴۰، دهه‌های ۴۰ تا ۶۰ شمسی و سال‌های ۶۰ تا زمان حاضر. بزرگ علوی و به‌آذین متعلق به نسل اول نویسندگان اقلیم‌نویس، اکبر رادی و محمود طیاری متعلق به نسل دوم و بیژن نجدی نیز از نویسندگان نسل سوم ادبیات اقلیمی گیلان هستند که از عناصر اقلیمی در آثار خود استفاده کرده‌اند. طبیعت گیلان، آب و هوای شرجی، فرهنگ و آداب و رسوم، نحوه معیشت مردم و ... از موضوعاتی است که بستر مناسبی برای داستان نویسی نویسندگان شمالی ایجاد کرده است. این پایان‌نامه سه شاخصه نامبرده را در آثار این نویسندگان بررسی کرده است.

کلید واژه‌ها: عناصر اقلیمی، بزرگ علوی، به‌آذین، اکبر رادی، محمود طیاری، بیژن

نجدی، ادبیات داستانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	۱- فصل اول: مبادی تحقیق
۲	۱-۱-۱ تعریف موضوع
۳	۲-۱ سابقه تحقیق
۳	۳-۱ سؤالات پژوهشی
۴	۴-۱ روش تحقیق
۵	۲- فصل دوم: ادبیات داستانی تا زمان پیدایش ادبیات اقلیمی
۶	۱-۲ ادبیات داستانی
۷	۱-۱-۲ داستان کوتاه
۹	۲-۱-۲ رمان
۱۰	۱-۲-۱-۲ رمان تاریخی
۱۰	۲-۲-۱-۲ رمان اجتماعی
۱۲	۱-۲-۲-۱-۲ رمان انتقاد اجتماعی
۱۳	۲-۲ محمود اعتماد زاده (م.ا.به‌آذین):
۱۶	۳-۲ بزرگ علوی:
۱۹	۴-۲ اکبر رادی
۲۲	۵-۲ محمود طیاری
۲۳	۶-۲ بیژن نجدی
۲۵	۳- فصل سوم: ادبیات اقلیمی
۲۶	۱-۳ پیشینه ادبیات اقلیمی
۲۷	۱-۱-۳ انواع ادبیات اقلیمی
۲۷	۱-۱-۱-۳ ادبیات اقلیمی شهری
۲۸	۲-۱-۱-۳ ادبیات اقلیمی روستایی

- ۲۸ ۲-۱-۳ ادبیات ناحیه‌ای
- ۲۹ ۳-۱-۳ تفاوت ادبیات اقلیمی و بومی
- ۳۰ ۴-۱-۳ تقسیم بندی مکتب‌های ادبیات اقلیمی
- ۳۱ ۵-۱-۳ درونمایه ادبیات اقلیمی
- ۳۴ ۶-۱-۳ قهرمانان بومی در ادبیات اقلیمی
- ۳۵ ۲-۳ از مشروطه تا ۱۳۴۰ ش.
- ۳۶ ۳-۳ سال‌های ۱۳۴۰ - ۱۳۶۰ ش.
- ۳۹ ۱-۳-۳ ادبیات اقلیمی جنوب
- ۴۲ ۲-۳-۳ ادبیات اقلیمی شمال (گیلان)
- ۴۲ ۴-۳ سال ۱۳۶۰ ش. تا زمان حاضر
- ۴۴ ۴- فصل چهارم: رئالیسم و جریان سیال ذهن و جلوه‌های آن در داستان‌ها
- ۴۵ ۱-۴ رئالیسم (واقع‌گرایی) در ادبیات اقلیمی
- ۴۶ ۱-۴-۱ رئالیسم انتقادی (واقع‌گرایی انتقادی)
- ۴۷ ۲-۱-۴ رئالیسم سوسیالیستی (واقع‌گرایی اجتماعی)
- ۴۹ ۲-۴ رئالیسم و جلوه‌های آن در آثار نویسندگان شمال
- ۵۰ ۱-۲-۴ بزرگ علوی
- ۵۰ ۱-۱-۲-۴ جنبه‌های رئالیستی در آثار بزرگ علوی
- ۵۰ ۱-۱-۲-۲-۴ شخصیت‌های رئالیستی
- ۵۱ ۲-۱-۲-۲-۴ توصیف‌های واقع‌گرایانه
- ۵۲ ۳-۱-۲-۲-۴ انعکاس حوادث تاریخی
- ۵۳ ۲-۱-۲-۴ جلوه‌های رئالیسم در آثار بزرگ علوی
- ۵۳ ۱-۲-۱-۲-۴ رئالیسم سوسیالیستی (واقع‌گرایی اجتماعی)
- ۵۴ ۲-۲-۱-۲-۴ رئالیسم انتقادی
- ۵۴ ۲-۲-۴ محمود اعتمادزاده

- ۵۵.....۱-۲-۲-۴ جنبه‌های رئالیستی در آثار به‌آذین.....
- ۵۵.....۱-۱-۲-۲-۴ شخصیت‌های رئالیستی.....
- ۵۵.....۲-۱-۲-۲-۴ انعکاس حوادث تاریخی.....
- ۵۶.....۳-۱-۲-۲-۴ توصیف‌های رئالیستی.....
- ۵۷.....۴-۱-۲-۲-۴ توصیف قهرمانان.....
- ۵۷.....۲-۲-۲-۴ جلوه‌های رئالیسم در آثار به‌آذین.....
- ۵۷.....۱-۲-۲-۲-۴ رئالیسم انتقادی.....
- ۵۸.....۲-۲-۲-۲-۴ رئالیسم اجتماعی.....
- ۵۹.....۳-۲-۴ اکبر رادی.....
- ۵۹.....۱-۳-۲-۴ جنبه‌های رئالیستی در آثار اکبر رادی.....
- ۵۹.....۱-۱-۳-۲-۴ شخصیت‌های رئالیستی.....
- ۶۱.....۲-۳-۲-۴ جلوه‌های رئالیستی در آثار اکبر رادی.....
- ۶۱.....۱-۲-۳-۲-۴ رئالیسم اجتماعی.....
- ۶۲.....۴-۲-۴ محمود طیاری.....
- ۶۲.....۱-۴-۲-۴ جنبه‌های رئالیستی در آثار محمود طیاری.....
- ۶۲.....۱-۱-۴-۲-۴ ذکر واقعیت روستا.....
- ۶۳.....۲-۱-۴-۲-۴ توصیف‌های رئالیستی.....
- ۶۳.....۲-۱-۴-۲-۴ شخصیت‌های رئالیستی.....
- ۶۴.....۲-۴-۲-۴ جلوه‌های رئالیستی در آثار محمود طیاری.....
- ۶۴.....۱-۲-۴-۲-۴ رئالیسم اجتماعی.....
- ۶۵.....۲-۴ جریان سیال ذهن.....
- ۶۸.....۱-۲-۴ جریان سیال ذهن در آثار بیژن نجدی.....
- ۶۸.....۱-۱-۲-۴ طبیعت‌گرایی.....
- ۶۹.....۲-۱-۲-۴ شخصیت‌های رئالیستی.....

۶۹ ۴-۱-۲-۴ زبان ابهام‌گونه
۷۲ ۵- فصل پنجم: ادبیات اقلیمی شمال
۷۳ ۱-۵ ادبیات اقلیمی گیلان
۷۵ ۱-۱-۵ نسل اول (از اولین تلاش‌ها تا سال ۱۳۴۰)
۷۵ ۱-۱-۱-۵ علی عمو
۷۶ ۲-۱-۱-۵ محمدعلی صفّاری
۷۶ ۳-۱-۱-۵ به‌آذین
۷۷ ۲-۱-۵ نسل میانه
۷۹ ۱-۲-۱-۵ محمود طیاری
۷۹ ۲-۲-۱-۵ اکبر رادی
۸۰ ۳-۲-۱-۵ مجید دانش آراسته
۸۰ ۴-۲-۱-۵ ابراهیم رهبر
۸۱ ۵-۲-۱-۵ کاظم سادات اشکوری
۸۲ ۳-۱-۵ نسل سوم
۸۳ ۱-۳-۱-۵ حسن اصغری
۸۴ ۲-۳-۱-۵ قاسم کشکولی
۸۴ ۳-۳-۱-۵ بیژن نجدی
۸۴ ۴-۳-۱-۵ مه‌کامه رحیم‌زاده
۸۶ ۶- فصل ششم: شاخصه‌های جغرافیایی
۸۷ ۱-۶ شاخصه جغرافیایی
۸۸ ۱-۱-۶ محدوده گیلان
۸۸ ۲-۱-۶ تاریخ گیلان

- ۹۰..... ۳-۱-۶ کوه‌های گیلان
- ۹۱..... ۴-۱-۶ دریای خزر و سپیدرود
- ۹۱..... ۱-۴-۱-۶ دریا
- ۹۲..... ۵-۱-۶ آب و هوا.....
- ۹۳..... ۱-۵-۱-۶ رطوبت
- ۹۴..... ۲-۵-۱-۶ هوای شرجی و بارانی.....
- ۹۴..... ۱-۲-۵-۱-۶ باران
- ۹۸..... ۶-۱-۶ توصیف طبیعت شمال
- ۹۹..... ۷-۱-۶ درختان
- ۱۰۰..... ۱-۷-۱-۶ نام درختان مختلف
- ۱۰۴..... ۸-۱-۶ جنگل
- ۱۰۵..... ۱-۸-۱-۶ جنگل توسکا.....
- ۱۰۶..... ۹-۱-۶ ساختمان و بنا در گیلان.....
- ۱۰۷..... ۱-۹-۱-۶ سقف‌های سفالی
- ۱۰۷..... ۲-۹-۱-۶ سقف گالی پوش
- ۱۰۸..... ۳-۹-۱-۶ سقف شیروانی (ناودانی).....
- ۱۰۸..... ۱۰-۱-۶ شهرهای گیلان
- ۱۲۰..... ۱-۱۰-۱-۶ خیابان‌ها و محلات رشت
- ۱۲۶..... ۱۱-۱-۶ امامزاده‌ها.....
- ۱۲۶..... ۱-۱۱-۱-۶ امامزاده‌هاشم
- ۱۲۶..... ۲-۱۱-۱-۶ آستانه سید جلال‌الدین اشرف
- ۱۲۷..... ۳-۱۱-۱-۶ بقعهٔ آسید ابراهیم.....
- ۱۲۷..... ۴-۱۱-۱-۶ بقعهٔ آسید ابوجعفر
- ۱۲۷..... ۵-۱۱-۱-۶ بقعهٔ شیخانور

- ۷- فصل هفتم: شاخصه‌های فرهنگی ، اجتماعی ۱۲۸
- ۱-۷ شاخصه فرهنگی ۱۲۹
- ۱-۷-۱ عقاید و باورها ۱۲۹
- ۱-۷-۱-۱ اعتقاد به نذر و نیاز ۱۲۹
- ۱-۷-۱-۲ برنج و تخم‌مرغ بالای سر مریض گذاشتن ۱۲۹
- ۱-۷-۲ آداب و رسوم ۱۳۰
- ۱-۷-۲-۱ مراسم عید نوروز ۱۳۰
- ۱-۷-۲-۲ مراسم نمایش سنتی ۱۳۱
- ۱-۷-۲-۳ مراسم حمام رفتن ۱۳۲
- ۱-۷-۲-۴ مراسم عروسی ۱۳۲
- ۱-۷-۲-۴-۱ ازدواج در سن پایین ۱۳۳
- ۱-۷-۲-۵ مراسم محرم ۱۳۳
- ۱-۷-۲-۶ مراسم تعزیه ۱۳۴
- ۱-۷-۲-۷ قمه زنی ۱۳۴
- ۱-۷-۲ زبان گیلکی ۱۳۵
- ۱-۷-۲-۱ گیلکی: زبان یا گویش ۱۳۷
- ۱-۷-۲-۲ واژگان گیلکی ۱۳۸
- ۱-۷-۲-۳ افعال گیلکی ۱۵۰
- ۱-۷-۲-۴ جملات گیلکی ۱۵۰
- ۱-۷-۲-۵ اشعار گیلکی و ترانه‌های محلی ۱۵۲
- ۱-۷-۳ تأثیر زبان روسی بر گیلکی ۱۵۳
- ۱-۷-۳-۱ «ر» در فارسی و روسی ۱۵۷
- ۱-۷-۳-۲ اشاره به شهرهای روسیه ۱۵۸

- ۱۵۸.....۳-۳-۱-۷ افراد روسی
- ۱۵۹.....۴-۱-۷ اسامی خاص گیلکی
- ۱۶۳.....۵-۱-۷ عقاید بومی و اندیشه‌های شبه‌مذهبی
- ۱۶۴.....۶-۱-۷ سرگرمی‌های ساکنان گیلان
- ۱۶۴.....۱-۶-۱-۷ کشتی
- ۱۶۵.....۲-۶-۱-۷ تعزیه خوانی
- ۱۶۶.....۳-۶-۱-۷ اسب سواری و تیراندازی
- ۱۶۶.....۴-۶-۱-۷ قهوه خانه
- ۱۶۷.....۵-۶-۱-۷ چیق کشیدن روستائیان
- ۱۶۷.....۶-۶-۱-۷ شکار
- ۱۶۷.....۷-۱-۷ صنایع دستی
- ۱۶۹.....۸-۱-۷ بازارهای محلی
- ۱۷۰.....۹-۱-۷ مذهب
- ۱۷۱.....۱-۹-۱-۷ مسیحیان
- ۱۷۱.....۱۰-۱-۷ طرز پوشش شخصیت‌های داستان
- ۱۷۲.....۱-۱۰-۱-۷ طرز پوشش قهرمانان مرد
- ۱۷۵.....۲-۱۰-۱-۷ طرز پوشش زنان
- ۱۷۶.....۱۱-۱-۷ غذاهای محلی
- ۱۷۹.....۱-۱۱-۱-۷ شیرینی‌جات
- ۱۸۰.....۲-۱۱-۱-۷ انواع ترشی
- ۱۸۱.....۱۲-۱-۷ میوه‌ها
- ۱۸۲.....۱۳-۱-۷ زنان شالیکار
- ۱۸۳.....۱-۱۳-۱-۷ همراهی و کمک در خانه

۱۸۴	۲-۷	وضع سیاسی و اجتماعی گیلان
۱۸۴	۱-۲-۷	نهضت جنگل
۱۸۸	۲-۲-۷	قیام سیاهکل
۱۹۰	۳-۲-۷	جنگ جهانی اول
۱۹۰	۴-۲-۷	جنگ تحمیلی
۱۹۰	۵-۵-۷	زلزله ۱۳۶۹ ش
۱۹۱	۳-۷	وضع اجتماعی گیلان
۱۹۲	۱-۳-۷	فقر رعیت
۱۹۳	۲-۳-۷	تحقیق رعیت
۱۹۴	۳-۳-۷	مقاومت در برابر ظلم
۱۹۶	۸-	فصل هشتم: شاخصه‌های اقتصادی
۱۹۷	۱-۸	شاخصه اقتصادی
۱۹۷	۱-۱-۸	مسأله مالکیت
۱۹۹	۲-۱-۸	برنج کاری
۲۰۰	۳-۱-۸	اصلاحات ارضی
۲۰۱	۴-۱-۸	شالی کاری (بجار کاری) و شالیزار
۲۰۲	۱-۴-۱-۸	برنج
۲۰۳	۱-۱-۴-۱-۸	انواع برنج
۲۰۴	۵-۱-۸	برنج فروشی
۲۰۴	۶-۱-۸	کارخانه برنج
۲۰۵	۷-۱-۸	صید
۲۰۵	۱-۷-۱-۸	انواع ماهی‌ها
۲۰۶	۸-۱-۸	پرورش زیتون
۲۰۷	۹-۱-۸	چوب بری

۲۰۷.....	۱۰-۱-۸ پيله خشک کنی و کرم ابریشم(ابریشم کشی)
۲۰۸.....	۱۱-۱-۸ چای کاری
۲۰۹.....	۱۲-۱-۸ دامداری (گاو داری)
۲۱۰.....	فصل نهم: نتیجه گیری
۲۲۰.....	فهرست منابع

پیشگفتار

در نمازم خم ابروی تو با یاد آمد
حالتی رفت که محراب به فریاد آمد
از من اکنون طمع صبر و دل و هوش
کان تحمل که تو دیدی همه بر باد
باده صافی شد و مرغان چمن مست
موسم عاشقی و کار به بنیاد آمد

(حافظ)

علی‌رغم علاقه‌ای که به ادبیات داستانی داشتم علت انتخاب موضوع رساله‌ام را علاوه بر پیشنهاد و راهنمایی استاد بزرگوار دکتر فلاح، گیلانی بودن خود می‌دانم. داستان‌های نویسندگان مورد علاقه‌ام، حال و هوا و خاطرات دوران کودکی‌ام را برایم زنده می‌کرد، با همان صفا و سادگی و سخاوت پیشگی مردم شمال، همان تلاش‌ها و توکل‌ها. این شد که کشش درونی‌ام به این موضوع دو چندان شد و مشکلات و کمبود منابع آن بر من آسان نمود. کمک‌ها و راهنمایی‌های همسر آقای یاسر شریفی و تأمین برخی از منابع انگلیسی و روسی توسط ایشان و همراهی و همدلی- هایش چه در طول نگارش این پایان نامه و چه در طول دوران زندگی‌ام راه را بر من هموار کرده و می‌کند، لذا همواره مدیون و سپاسگزار اویم. در پایان از همه دوستان خوبم در مدت زمان تحصیل و خانم‌ها سارا بهزاد و حمیده قتالی و آقای غلامحسین ادراکی متشکر و ممنونم.

فصل اول

مبادی تحقیق

۱-۱ تعریف موضوع

ادبیات اقلیمی در حقیقت مبین آثاری است که شاخصه‌های جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و طبیعی منطقه‌ای معین را نشان می‌دهند، به‌گونه‌ای که این شاخصه‌ها نشانه‌ویژگی‌های متفاوت این منطقه با سایر مناطق باشد.

هر نویسنده‌ای به سبب تعلق به منطقه جغرافیایی خاص به طور ناخودآگاه در آثار هنری خویش، کنشهای مشابهی با دیگر نویسندگان هم‌اقلیم خود بروز می‌دهد. به‌گونه‌ای که فراوانی این مشترکات می‌تواند سبک یک اقلیم را از اقلیم دیگر متمایز کند.

سال‌های دهه سی و چهل در ایران را می‌توان سال‌های واقعی پیدایش ادبیات روستایی و اقلیمی دانست. هر اقلیمی نشانه‌های ویژه‌ای دارد. شمال ایران دارای نشانه‌هایی همچون جنگل، دریا، صید، بوی برنج و شالی و مانند این‌هاست.

زبان، آداب و رسوم، پنداشت‌ها، شاخصه‌های جغرافیایی و آب و هوایی و تحولات سیاسی و اجتماعی در آثار نویسندگان این خطه نمود دارد. بنابراین ادبیات داستانی این منطقه را می‌توان در آثار نویسندگان این اقلیم به عنوان ادبیات اقلیمی شمال بررسی کرد.

هدف از اجرای این تحقیق بررسی تأثیر ادبیات اقلیمی بر ادبیات داستانی ایران، همچنین انعکاس چهره شمال، لهجه، واژگان و اصطلاحات محلی در گفت و گوی قهرمانان داستان و نیز آداب و رسوم و فرهنگ اقلیم شمال است که در آثار داستانی نویسندگانی چون بزرگ علوی، محمود اعتمادزاده (به‌آذین، اکبر رادی، محمود طیاری و بیژن نجدی نمود یافته است.

یافته‌های این پژوهش می‌تواند مورد استفاده پژوهشگران ادبیات داستانی، همچنین محققان علوم اجتماعی (جامعه‌شناسی ادبیات فارسی) و علاقه‌مندان به فرهنگ بومی و ادبیات اقلیمی قرار گیرد.